

ΚΑΛΛΙΟΠΗ (ΚΕΛΛΥ) Α. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ

Είναι ο Δωδεκάδελτος κωδικοποιητικό έργο;

Ο πιο σημαντικός νόμος της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας είναι ο Δωδεκάδελτος (Lex Duodecim Tabularum). Όπως είναι γνωστό Lex κατά την δημοκρατική περίοδο είναι κανόνας δικαίου που ψηφίζεται από λαϊκή συνέλευση ύστερα από πρόταση του Άρχοντα, ο οποίος έχει δικαίωμα να συγκαλεί τη συνέλευση που ψηφίζει το νόμο αυτό. Η πρόταση που έκανε ο άρχοντας ήταν η rogatio. Γι' αυτό ο νόμος που η λαϊκή συνέλευση ψήφισε ονομαζόταν lex rogata.

Τόν όρισμό του νόμου έδωσε ο Capito και έχει διασωθεί από τον Aulus-Gellus στο έργο του Noctes Atticae, X, 20, 2-3: «Lex est generale iussum populi aut plebis, rogante magistratu». Από τόν όρισμό αυτό προκύπτει ότι ο νόμος έρμηνεύει (διατυπώνει) μία βούληση. Η ιδέα αυτή απαντάται συχνά σε κείμενα νομικών (Gaius, I, 3-Modestinus, D. 1.3.7 κ.λ.π.), οι οποίοι συχνά αναφέρονται στη voluntas legis. Δεν αναφέρουν ποτέ voluntas legislatoris, αλλά μόνο voluntas populi, διότι ο νομοθέτης είναι το σύνολο της λαϊκής συνέλευσης, δεν είναι δηλαδή αναγνωρίσιμος. Αντίθετα όταν αναφέρονται στα ήδικτα μιλούν για την voluntas praetoris και αυτό γιατί είναι αναγνωρίσιμος ο εκδότης του ήδικτου, δηλαδή ο πραιτωρ.

Στην Ρώμη όπου αναπτύχθηκε η νομική επιστήμη οι νόμοι που ψηφίσθηκαν δεν είναι πολλοί. Οι Ρωμαίοι σε τελευταία ανάλυση ήταν ένας λαός «νομικός» που ασχολήθηκε με τη νομοθεσία, αλλά δεν ήταν νομοθέτης. Ο Ιταλός ρωμαϊστής Rotondi γράφει ότι σύμφωνα με την έρευνα που έκανε διαπίστωσε ότι οι Ρωμαίοι από τις αρχές της Δημοκρατίας μέχρι την Ήγεμονία ψήφισαν 800 leges rogatae, από τις οποίες μόνον 26 αναφέρονται στο ιδιωτικό δίκαιο. Διαπιστώνεται ότι συχνά η lex αποτελούσε ένα είδος παρέμβασης για να τεθεί τέρμα σε μία διαμάχη πολιτική ή κοινωνική. Το δέ ιδιωτικό δίκαιο προερχόταν από το mos maiorum. Οι περισσότεροι νόμοι είχαν σχέση με θέματα πολιτικά (π.χ. η αφομοίωση των πληβείων στην

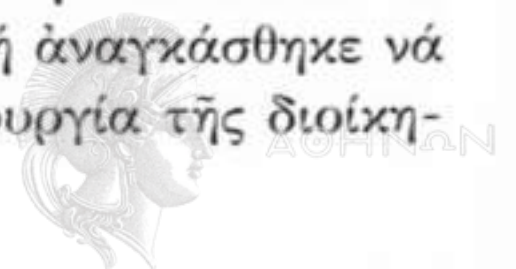
πόλη) ή οικονομικά και κοινωνικά (π.χ. αγροτικοί νόμοι). Οί Ρωμαῖοι ψήφισαν νόμους που ρύθμιζαν θέματα ιδιωτικού δικαίου όταν επρόκειτο για ρύθμιση πολύ ειδική και αναγκαία, π.χ. Lex Cincia (για τις δωρεές), Lex Furia Testamentaria, Lex Publica de sponsu, Lex Atilia de tutore dando, Lex Plaetoria, Lex Voconia, Lex Atinia. Οί βασικές έννοιες του ρωμαϊκού δικαίου π.χ. patria potestas, dominium, obligatio, successio, δέν έχουν όριστεί νομοθετικά. Όπως ήδη πιο πάνω ανέφερα ό πιο σημαντικός νόμος είναι ό Δωδεκάδελτος. Οί Ρωμαῖοι θεωρούσαν ότι ό νόμος αυτός ήταν ή βάση του δικαίου τους, ακόμη και σε εποχές που ήταν πιά ξεπερασμένος. Παρέμεινε πάντως σε ισχύ μέχρι τον Ίουστινιανό.

Η παράδοση του Δωδεκαδέλτου. Πληροφορίες για την παράδοση του Δωδεκαδέλτου βρίσκουμε στον Κικέρωνα: De re publica, II, 36-37, στον Τίτο Λίβιο: III, 31, 7 έως 54, 6, στον Διονύσιο, X, 1-60.

Η γνώση και ή έρμηνεία του νόμου ήταν προνόμιο των ποντιφήκων, οι οποίοι προέρχονταν από τους πατρικίους. Οί πληβείοι θεωρούσαν ότι οι ποντίφηκες έρμήνευαν τους άγραφους αυτούς νόμους κατά τά συμφέροντά τους και εις βάρος των πληβείων. Γι' αυτό τό αίτημά τους ήταν να καταγραφούν οι νόμοι ούτως ώστε να τους γνωρίζουν όλοι. Τό 462 ό δήμαρχος Τερεντίλιος Άρσα ζήτησε να συγκροτηθεί έπιτροπή για την καταγραφή των νόμων. Επί όκτώ χρόνια οι πατρίκιοι αρνούνταν. Τελικά μετά από δέκα χρόνια άγώνων τά comitia centuriata όρισαν μία δεκαμελή έπιτροπή, τους decemviri, μέ απόλυτες έξουσίες για να καταγράψουν (κωδικοποιήσουν) τό μέχρι τότε άγραφο δίκαιο (decemviri legibus scribundis). Οί παραδοσιακές έγγυήσεις, ή δημαρχιακή έξουσία και ή provocatio ad populum, άνεστάλησαν.

Σύμφωνα μέ την παράδοση πριν αρχίσει ή έπιτροπή την καταγραφή των νόμων έστειλε μία αποστολή στην Έλλάδα για να μελετήσει τά ελληνικά δίκαια και ιδιαίτερα την Σολώνειο νομοθεσία. Ό Γάιος στην έρμηνεία του Δωδεκαδέλτου για όρισμένους θεσμούς, όπως π.χ. για τά σωματεία, παραθέτει αποσπάσματα που τά αποδίδει στη νομοθεσία του Σόλωνα.

Η έπιτροπή αρχικά συνέταξε δέκα δέλτους. Τόν επόμενο χρόνο (450) συγκροτήθηκε δεύτερη δεκαμελής έπιτροπή μέ επικεφαλής τον Άππιο Κλαύδιο, στην οποία μετείχαν και πληβείοι. Η δεύτερη αυτή έπιτροπή συνέταξε δύο ακόμη δέλτους. Γι' αυτό τό όλο νομοθέτημα ονομάσθηκε Δωδεκάδελτος νόμος (lex duodecim tabularum). Η δεύτερη, όμως, έπιτροπή αρνήθηκε να παραδώσει την αρχή όταν τελείωσε τό έργο της. Ό Άππιος Κλαύδιος, σύμφωνα πάντα μέ την παράδοση, κάνοντας κατάχρηση της έξουσίας του θέλησε να πάρει ως δούλη ένα νέο κορίτσι, την Βιργινία. Τότε ό πατέρας της αντί να την παραδώσει προτίμησε να την σκοτώσει. Τό έπεισόδιο αυτό προκάλεσε λαϊκή εξέγερση. Η έπιτροπή αναγκάσθηκε να παραιτηθεί και να αποκατασταθεί πλέον ή όμαλή λειτουργία της διοίκησης.

σης. Οί ὕπατοι κύρωσαν τόν Δωδεκάδελτο. Ὁ νόμος αὐτός χαράχθηκε σέ πέτρινες δέλτους πού ἀναρτήθηκαν δημόσια, στήν Ἀγορά.

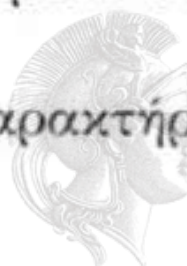
Ἐπιστημονική κριτική τοῦ Δωδεκαδέλτου. Ἡ παράδοση τῆς σύνταξης τοῦ Δωδεκαδέλτου δημιούργησε ζωντάνισμα συζητήσεις τόν 19ο καί τόν 20ό αἰώνα. Ἡ κριτική ἀφορᾷ στήν χρονολογία σύνταξης, στά διάφορα γεγονότα πρό καί κατά τήν σύνταξη, στήν φύση καί στό περιεχόμενο τοῦ νόμου. Κάποιοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Ettore Pais στήν Ἰταλία καί ὁ Ed. Lambert στήν Γαλλία, ἐφθασαν στά ἄκρα. Ὑποστήριξαν ὅτι ὅλα σχεδόν ὅσα παραδίδονται ἀποτελοῦν μύθο καί ὅτι τά ἀποσπάσματα τοῦ Δωδεκαδέλτου πού ἔχουν διασωθεῖ δέν ἀνταποκρίνονται στό ἀρχικό κείμενο. Ἄλλοι ρωμαῖστές, ὅπως ὁ P.F. Girard, πολέμησαν αὐτές τίς θέσεις καί τίς ἀπόψεις τους ἀκολούθησε σχεδόν τό σύνολο τῶν ρωμαϊστῶν.

Γιά νά καταλάβει κανεῖς τό πρόβλημα πρέπει νά μελετήσει ἀπό ποῦ ἀντλοῦνται 1) οἱ γνώσεις γιά τόν Δωδεκάδελτο, στή συνέχεια 2) πῶς καθορίζονται καί ποιὰ εἶναι τά αὐθεντικά στοιχεῖα καί τέλος 3) τίς ἱστορικές συνθήκες τῆς σύνταξής του.

1) Ἐάν τό κείμενο τοῦ Δωδεκαδέλτου ἀναρτήθηκε τό 450 στήν Ἀγορά (στό Forum) προφανῶς καταστράφηκε ὅταν περί τό 390 οἱ Γαλάτες κατέλαβαν τήν Ρώμη. Μετά ἀπό αὐτή τήν καταστροφή ἀργότερα προφανῶς ἀποκαταστάθηκε σέ μιά γλῶσσα ἴσως πιο σύγχρονη ἀπό τήν παλαιά, τήν αὐθεντική δηλαδή σύνταξη, καί ἴσως τροποποιήθηκαν κάποιες διατάξεις. Εἶναι γνωστό ὅτι αὐτές οἱ παρεμβάσεις γίνονται σέ μιά καινούργια σύνταξη, γιατί δίνεται ἡ εὐκαιρία νά ἀναθεωρηθοῦν κάποιες διατάξεις ἢ νά ἀποσυρθοῦν πεπαλαιωμένες. Μέ αὐτή τή «νέα» μορφή οἱ Ρωμαῖοι γνώριζαν πολύ καλά τό κείμενο τοῦ Δωδεκαδέλτου. Ὁ Κικέρων (De Legibus, II, 23, 59) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στήν ἐποχή του τά παιδιά μάθαιναν ἀπ' ἔξω τό κείμενο τοῦ Δωδεκαδέλτου – ἀντίθετα στήν Ἑλλάδα μάθαιναν τόν Ὅμηρο, καί αὐτό δείχνει τήν διαφορὰ νοοτροπίας καί πολιτισμοῦ τῶν λαῶν. Σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Κυπριανό ὁ Δωδεκάδελτος ἦταν ἀνηρτημένος στό Forum τῆς Καρχηδόνας σέ πολύ μεταγενέστερη ἐποχή, τό 254. Ἐξ ἄλλου συγγραφεῖς ὅπως ὁ Κικέρων καί ὁ Aulus Gellus μνημονεύουν διατάξεις τοῦ Δωδεκαδέλτου εἴτε αὐτούσιες εἴτε σέ σχόλια. Πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ πρῶτος σχολιασμός τοῦ Δωδεκαδέλτου εἶναι ἔργο τοῦ νομικοῦ τῆς προκλασσικῆς περιόδου Sextus Aelius Paetus Catus. Ὁ Labeo στίς ἀρχές τῆς Ἡγεμονίας καί ὁ Γάιος στά μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰώνα ἔγραψαν σχόλια στόν Δωδεκάδελτο. Ἀποσπάσματα αὐτῶν τῶν σχολίων σώθηκαν στόν Πανδέκτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τά σχόλια αὐτά καί γενικά τά στοιχεῖα πού διέσωσαν οἱ ρωμαῖοι νομικοί στά ἔργα τους ἐπέτρεψαν νά ἀποκατασταθεῖ ἐν μέρει τό κείμενο τοῦ Δωδεκαδέλτου (FIRA, Leges, 23-75).

2) Τρία εἶναι τά στοιχεῖα πού ἀποδεικνύουν τόν ἀρχαῖο χαρακτήρα

του Δωδεκαδέλτου: ή ρωμαϊκή παράδοση, ή γλώσσα του κειμένου, ό χαρακτήρας τών θεσμών.

Ό Δωδεκάδελτος όχι μόνον δέν μπορεί νά είναι μεταγενέστερος του τέλους του 3ου π.χ. αιώνα (άκραία άποψη του Lambert) έφ' όσον σχολιάσθηκε αυτή τήν έποχή από τον Sextus Aelius Petus Catus, αλλά πιθανόν νά είναι καί παληότερος. Έξ άλλου περί τό 300 ό Γναϊός Φλάβιος δημοσίευσε συλλογή τών διαδικαστικών τύπων (legis actiones) πού έπρεπε νά ακολουθούνται στίς δίκες καί οί decemviri μνημονεύονται στίς Annales Maximi όπου ό μέγας ποντίφηξ άνέγραφε τά όνόματα τών αρχόντων καί σημείωνε τά σημαντικά γεγονότα κάθε έτους.

Η γλώσσα του Δωδεκαδέλτου είναι αρχαϊκή. Ίσως νά μήν είναι ή γλώσσα του 5ου αιώνα εάν έγινε νέα καταγραφή στίς αρχές του 4ου αιώνα. Πάντως περιέχει όρους πού οί Ρωμαίοι τής κλασσικής έποχής δέν καταλάβαιναν πλέον.

Τά θέματα τής κοινωνίας πού ρυθμίζει ό Δωδεκάδελτος δείχνουν μία αρχαϊκή κοινωνία. Ό πολιτισμός, ή οικονομία είναι άργοτικοί (π.χ. διάταξη για τήν προστασία τής σοδειάς ή για τά οικιακά ζώα). Οί έμπορικές σχέσεις αποτελούν ένα μικρό μέρος τής νομοθεσίας αυτής, μικρότερο άπ' ότι στον κώδικα του Χαμουραμπί. Διατάξεις πού αναφέρουν τά σύνορα τής Ρώμης δείχνουν ότι τήν έποχή τής σύνταξης του Δωδεκαδέλτου τά σύνορα περνούν ακόμη από τά άκρα τής πόλης, έφ' όσον π.χ. ή πώληση πολίτη πέρα από τον Τίβερη θεωρείται πώληση στό έξωτερικό (trans Tiberim, Lex Poetelia 326 π.Χ.). Οί ποινές, επίσης, πού αναφέρονται είναι αυστηρές. Πολλές φορές ύπάρχει talio (ή αρχή του άντιπεπονθότος). Ύπάρχουν πολλές διατάξεις θρησκευτικού χαρακτήρα (ειδικά ταφικό δίκαιο), θρησκευτικές ποινές (π.χ. προσφορά θυσιών σε περίπτωση ακούσιου φόνου, προσφορά θυσιών στην Δήμητρα από τον ένοχο για ζημιές στους άγρούς καί στίς σοδειές). Όλα αυτά δείχνουν ότι τήν συγκεκριμένη έποχή τό δίκαιο δέν είχε ακόμη διαχωρισθεί τελείως από τήν θρησκεία.

Η μελέτη γενικά του Δωδεκαδέλτου οδηγεί στό συμπέρασμα ότι ή ρωμαϊκή παράδοση άπαντά ούσιαστικά στην ιστορική πραγματικότητα, ακόμη καί όταν μερικά στοιχεία προέρχονται ίσως από τον μύθο (π.χ. έπεισόδιο Βιργινίας, άποστολή πρεσβείας στην Ελλάδα κ.λπ.).

3) Ό Δωδεκάδελτος δέν είναι μία άπλή καταγραφή καί παγιοποίηση του ύπάρχοντος δικαίου. Για νά καταλάβει ό μελετητής μερικές από τίς διατάξεις πρέπει νά λάβει ύπ' όψη του τίς συνθήκες του 5ου αιώνα καί νά τίς επανατοποθετήσει στην έποχή αυτή, μέσα στην κοινωνική κρίση τής περιόδου αυτής, πού δέν έφερνε σε αντίθεση άπλά τούς πατρίκιους καί τούς πληβείους, αλλά ευρύτερα, τήν άριστοκρατία πού κυριαρχούσε στην πόλη τής Ρώμης μέ τήν φτωχή μάζα. Οί μικροκαλλιεργητές, θύματα τών πολέμων καί τών δηώσεων, υπερχρεωμένοι καί για τον λόγο αυτό έκτεθει-

μένοι στην δουλεία, θεωρούσαν ότι ή σωτηρία τους ήταν ή διανομή των γαιών που είχαν πάρει από τους έχθρους, του *ager publicus*. Παραδίδεται ότι μεταξύ του 486 (*rogatio Cassiana*) και 367 (*Leges Liciniae Sextiae*) έγιναν 22 προτάσεις αγροτικών νόμων. Αλλά ή σύγκλητος, την οποία αποτελούσαν πατρίκιοι, ήθελε νά διατηρεί τό μονοπώλιο του *ager publicus* για τά μέλη της.

Ο Δωδεκάδελτος προσπάθησε νά επιλύσει αυτές τις διαμάχες. Μέ τις διατάξεις του προσπάθησε νά εξασφαλίσει μία ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των δύο αυτών ομάδων Ρωμαίων πολιτών. Έτσι εξηγούνται διατάξεις που περιλαμβάνει σχετικές μέ την τήρηση της τάξης, την καταστολή των εγκλημάτων, μέ μέτρα οικονομικού χαρακτήρα, τόν διακανονισμό των γειτονικών σχέσεων, αλλά και διατάξεις που έθεταν τέρμα σέ σοβαρές καταχρήσεις και αναφέρομαι στόν περιορισμό του έπιτοκίου, σέ ρυθμίσεις διαδικαστικές, κυρίως στην εκτέλεση.

Σύμφωνα μέ ιστορικούς του δικαίου ο Δωδεκάδελτος δέν είναι Κώδικας μέ την σύγχρονη έννοια του όρου. Έχει ψηφισθεί μέν από τό άρμόδιο νομοθετικό σώμα της εποχής, είναι *lex rogata*, αλλά δέν αποτελεί μία πλήρη συλλογή όλου του εφαρμοζόμενου δικαίου, ούτε καν μέρους αυτού του δικαίου. Απλά πρόκειται για την καταγραφή των πιο σημαντικών εθίμων, που ήταν περισσότερο σέ χρήση, για νά μήν υπάρχουν πλέον άμφισβητήσεις.

Δέν είναι, επίσης, ένα έργο αποκλειστικά πρωτότυπο. Πολλοί από τους κανόνες που περιέχει ανάγονται στην πρώιμη αρχαιότητα. Αλλά μαζί μέ αυτούς, επ' ευκαιρία της καταγραφής τους, μπήκαν και κάποιοι νεωτερισμοί.

Παρ' όλα αυτά ο Δωδεκάδελτος δέν έλυνε όλες τις δυσκολίες. Βέβαια είναι σημαντικό ότι έγιναν γνωστοί οί κύριοι κανόνες δικαίου. Η εφαρμογή τους, όμως, ήταν έργο κάποιων ειδικών.

Τό κύρος του Δωδεκαδέλτου, που έδωσε την δυνατότητα νά επιβιώνει επί αιώνες, βασιζόταν στην συμβολική αξία αυτού του πρώτου μνημείου του ρωμαϊκού δικαίου, στην ποικιλία των θεμάτων που έθιγε, στην συντομία των τύπων που διευκόλυνε τό έργο προσαρμογής των έρμηνευτών τους. Για τους Ρωμαίους διαχρονικά υπήρξε ή πηγή όλου του δικαίου, ιδιωτικού και δημοσίου.

Βιβλιογραφία

Γ. Πετροπούλου: *Ιστορία και Είσηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήναι 1963, I σ. 105-110.

J. Gaudemet: *Institutions de l'Antiquité*, Paris 1967 (2η έκδ. 1982), σ. 384-388.

Δ. Γκόφα: *Ιστορία και Είσηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήνα (1986-1994), τ. Ια, σ. 50-51.